

Nánási Gábor

Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Témavezető: Hack Péter tanszékvezető, habilitált egyetemi docens

Az előzetes fogvatartásban lévő terhelt iratmegismerési jogának hatása a büntetőeljárásra

Bevezetés

Az előzetes letartóztatás elrendelésére vagy fenntartására irányuló ügyészi indítvánnyal együtt a terhelt és a védő számára a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 211. § (1a) bekezdés alapján átadandó iratok kapcsán különösen megfontolandó Király Tibornak – a kényszerintézkedésekre vonatkozó – azon megállapítása, hogy *„a bűncselekmények éppen az alapvető jogokat sértik vagy veszélyeztetik, (...) a gyanúsítottat is megillető alapvető jogok”* azonban *„nem állhatják útját a bűnüldözésnek és az igazságszolgáltatásnak”*.¹

Király professzor megállapítása teljes egészében igaz volt a 2014. január 1. és a 2015. július 1. előtti magyar szabályozásra, amely a nyomozás folyamatában a Be. 186. §-ának keretei között tette lehetővé a terhelt és a védő részére az iratok megismerését. E korábbi és – a fogvatartottak ügyeinek kivételével – jelenleg is hatályos szabályozás elvi alapját annak felismerésében kereshetjük, hogy a bűncselekmény elkövetője kezdettől fogva tisztában van a cselekmény elkövetésével, az esetleges társakkal, azok szerepével, stb., míg a nyomozó hatóság és az ügyész – optimális esetben – csak fokozatos megismerés révén, a nyomozás keretében deríti fel a bűncselekményt, az elkövető(k) személyét, illetve ennek során kutatja fel és biztosítja a bizonyítási eszközöket.² E felismerés jogi szabályozását pedig az inkvizitórius jelleggel rendelkező nyomozás szolgálja a leghatékonyabban, melynek keretében fokozottan érvényesül a beszerzett bizonyítékok védelme. A Be. 186. §-a az iratok megismerését a nyomozás érdekeire való hivatkozással tette lehetővé a fogvatartottak ügyeiben, egyúttal továbbra is lehetővé teszi a fogvatartott nélküli ügyekben. Azt pedig könnyű belátni, hogy a bizonyítás

¹ KIRÁLY 2008. 301.

² Lásd a Be. 164. § (2) bekezdését!

veszélyeztetésének, megnehezítésének, megghiúsításának a veszélye minden büntetőeljárásban fennáll. Fokozottan igaz ez az olyan ügyekben, ahol a terhelt személyi szabadsága is korlátozás alá eshet.

A vázolt elvi megfontolások azonban az előzetes letartóztatás kapcsán ma már nem érvényesek. Uniós tagságunkból eredő kötelezettségünk folytán ugyanis előbb az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény iktatta be a Be-be azt a rendelkezést, hogy amennyiben az indítvány tárgya előzetes letartóztatás elrendelése, úgy a gyanúsítottnak és a védőnek megküldött indítványhoz csatolni kell azoknak a nyomozási iratoknak a másolatát, amelyeken az indítvány alapul. Ezt a szabályt egészítette ki az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi LXXVI. törvény. E módosításra figyelemmel a Be. 211. § (1a) bekezdése az előzetes letartóztatás elrendelésére vonatkozó szabályok mellett jelenleg úgy rendelkezik, hogy ha az indítvány tárgya az előzetes letartóztatás meghosszabbítása, a gyanúsítottnak és a védőnek megküldött indítványhoz csatolni kell azoknak az indítványt megalapozó nyomozási iratoknak a másolatát, amelyek az előzetes letartóztatás tárgyában hozott legutóbbi döntést követően keletkeztek.

A megváltozott szabályok önmagukban akár a nyomozás érdekeit is veszélyeztethetik, válaszlépésre sarkallva ezzel a nyomozó hatóságot és az ügyészt a nyomozási cselekmények elvégzési módjának és időpontjának a meghatározásában. Az iratmegismeréshez való jog alapjainak a bemutatása után ezért annak a nyomozásra, elsősorban a nyomozástaktikára való hatását vizsgálom.

A hatályos szabályozás jogi alapjai

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (a továbbiakban: EJE) 5. cikk (4) bekezdése, a tisztességes eljáráshoz való jog és az annak részét képező védekezéshez való jog, valamint az iratok megismerésének joga alapján a korábbi, a bevezetőben röviden ismertetett magyar szabályoktól eltérő gyakorlatot alakított ki. Az EJEB ugyanis már több döntésében állást foglalt a fogvatartottat megillető iratmegismerési joggal kapcsolatban.

Ezen döntések közül érdemes kiemelni a *Nikolova kontra Bulgária* (31195/96, 25 March 1999) és az *XY kontra Magyarország* ügyet (43888/08, 19 June 2013). Előbbi döntésében az EJEB kiemelte, hogy „a

*fegyverek egyenlősége nem biztosított akkor, ha a védő nem férhet hozzá azon nyomozási iratokhoz, amelyek ismerete ahhoz szükséges, hogy ügyfele fogvatartásának jogszerűségét cáfolni tudja.*³ A magyar vonatkozású ügyben az EJEB továbbá leszögezte azt is, hogy „az iratokhoz való hozzáférés joga kiterjed a nyomozati anyag azon irataira, amelyek alapvető jelentőségű információkat tartalmaznak a terhelt előzetes letartóztatásának szükségességével kapcsolatban. A bizonyítékok bemutatásának” továbbá „kellő időben, a terhelt bíróság előtti első megjelenését megelőzően kell megtörténnie.”⁴

Érdemes még megemlíteni az EJEB ítélezési gyakorlatával lényegében megegyező Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1245/1994. számú ajánlását is, amely tartalmazza az iratokhoz való hozzáférés biztosítását.⁵ Az őrizetbe vett, illetve a büntetőeljárás során előzetes letartóztatásban lévő terheltek esetében azonban a korábban hatályos magyar szabályokban csak a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló Európai Parlament és Tanács 2012/13/EU irányelv (a továbbiakban: Irányelv) eredményezett alapvető változást. Az Irányelv 7. cikk (1)-(3) bekezdései az ügyiratokba való betekintés jogát részletesen előírják. Ugyanezen cikk (4) bekezdése azonban az általános szabályok alól kivételt engedve rögzíti, hogy a tisztességes eljárás sérelme nélkül megtagadható az egyes anyagokba való betekintés, ha az másik személy életét vagy alapvető jogait súlyosan veszélyeztethetné, illetve ha a megtagadás valamely fontos közérdek megóvásához feltétlenül szükséges. Utóbbi esetben az Irányelv maga rögzíti példaként azt, ha a betekintés hátrányosan befolyásolhatja egy folyamatban lévő nyomozást vagy súlyosan sérthetné a büntetőeljárással érintett tagállam nemzetbiztonságát.

Az Irányelv előtt hasonló szabályok azonban már ismertek voltak Magyarországon is a 93/2011. BK vélemény (a továbbiakban: BK vélemény) alapján. Ez többek között tartalmazza, hogy azokat a bizonyítékokat, melyek alapján az ügyész a kényszerintézkedés elrendelését szükségesnek tartja, az ügyésznek az ülésen át kell adnia. Az azonban az ügyész mérlegelési, döntési szabadságába tartozik, hogy a nyomozás addig keletkezett iratai közül melyeket tart olyanoknak, amelyek az indítványát megalapozzák. A BK vélemény azonban tartalmazza azt is, hogy az ügyész döntése alapján, a Be. 186. §-ának keretei között ismerheti meg a terhelt és a védő a rendelkezésre bocsátott nyomozati iratokat.

³ SZABÓ 2014a 341.

⁴ KIRS – M. TÓTH 2014. 80.

⁵ FENYVESI 2001. 45.

A megváltozott szabályok hatása a nyomozásra

Az iratok megismerése és a nyomozástaktika

A megváltozott jogszabályi környezet a nyomozó hatóságot és az ügyészt egyértelműen arra készíti, hogy a nyomozástaktikát minél alaposabban átgondolja, csökkentve ezzel az iratok megismerésével járó érdeksérelemet. Az iratmegismerési jognak ezért leginkább a nyomozástaktikára van hatása. Nyomozástaktikai megfontolások alapján több lehetőség is kínálkozik az érdeksérelem csökkentésére.

Elsősorban talán – persze, ha van rá mód – érdemes úgy időzíteni a terhelt őrizetbe vételét és a megalapozott gyanú közlésének az időpontját, hogy minél több bizonyíték álljon a nyomozó hatóság rendelkezésére, annak érdekében, hogy az minél „erősebb lábakon” álljon. A megalapozott gyanú megfelelő időpontban való közlésével így csökkenthető az iratok megismerésével járó érdeksérelem, hiszen több bizonyíték is annak alátámasztására szolgál.

Előfordul persze, hogy nem befolyásolja hátrányosan a nyomozást az iratok átadása, és nem okoz különösebb érdeksérelem az iratok megismerése sem. Így például az olyan bűncselekmények esetén beszélhetünk erről, ha a terhelt egyáltalán nem ismeri a cselekményét észlelő tanút, és őt nem is észlelte. Ilyenkor az érdeksérelem megelőzése érdekében elég lehet a tanú adatainak a Be. 96. §-a szerinti zárt kezelését akár hivatalból elrendelni. Az eredményes nyomozás érdekében érdemes továbbá megkísérelni – az őrizet tartalma alatt – az érdeksérelem csökkentését, például további tanúk felkutatásával és kihallgatásával vagy a tagadó terhelt és az őt terhelő társak vagy tanúk közötti szembesítéssel.

Az érdeksérelem csökkentése érdekében megtett intézkedések azonban nem feltétlenül eredményezik a nyomozás érdekeinek a védelmét akkor, ha a terhelt nem tesz vallomást az első gyanúsított ki hallgatásakor. A terhelt ilyenkor ugyanis az átadott iratok birtokában, a rá terhelő bizonyítékok alapján alakíthatja a későbbiek során akár nehezen cáfolható vallomását.

Azért is érdemes tehát a megalapozott gyanú közlésének az időpontját minél több bizonyíték birtokában közölni, mivel így az ügyész „válogathat” a rendelkezésre álló bizonyítékok között, hogy melyek azok, amelyekre az indítványát alapozza, és amelyek terhelti és védői megismerése a legkevésbé érinti hátrányosan a nyomozás érdekeit.⁶ Ezt az ügyész

⁶ Ezzel ellentétes álláspontot képvisel: KIRS – M. TÓTH 2014. 83.

törvényesen megteheti, egyrészt a Be. megfogalmazására figyelemmel, hiszen csak az indítványt alátámasztó bizonyítékok másolatát kell rendelkezésre bocsátani, illetve a Be. 211. § (3) bekezdése visszautal a Be. 186. §-ában megfogalmazott nyomozási érdek védelmére. Másrészt az ügyésznek mint a nyomozás urának a döntési szabadsága kiterjed az átadandó iratok körének a meghatározására is. Fennáll azonban ilyenkor annak a veszélye, hogy a nyomozási bíró elégtelennek találhatja a rendelkezésre bocsátott iratokat, hosszabbítás esetén pedig a soronkívüliség elvének a sérelmét vélelmezheti. Nyilvánvaló azonban, hogy nem teheti meg az ügyész azt, hogy a megalapozott gyanút gyengítő bizonyítékokat válogatja ki és azok nélkül adja át a rendelkezésre álló további nyomozási iratokat. Ha ugyanis a megalapozott gyanút gyengítő bizonyíték áll rendelkezésre, akkor azt cáfoló vagy további bizonyítékokat kell beszerezni az őrizet tartalma alatt, vagy amennyiben a kételyek továbbra is fennállnak, mellőzni kell az előzetes letartóztatás indítványozását.

Ha a nyomozó hatóság és az ügyész úgy ítéli meg, hogy az iratok átadása hátrányosan érintené a nyomozás érdekeit, és a sérelem nem küszöbölhető ki másképp, mint enyhébb kényszerintézkedés alkalmazásával, elvileg felmerülhet a házi őrizet vagy a lakhelyelhagyási tilalom indítványozása a terhelttel szemben. Ezek alkalmazása azonban egyes bűncselekmények, így például internet útján elkövetett cselekmények vagy kábítószer kereskedelem esetében teljesen súlytalan kényszerintézkedések, hiszen a terhelt szinte változatlan körülmények között folytathatja az addigi jogellenes cselekményeit.

Egyes hazai írások, az EJEB, illetve a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata a fegyverek egyenlősége miatt ugyanakkor kiemelten fontosnak tartják, hogy a terhelt és védő megismerhesse az iratokat.⁷ Ezen megállapításokkal szemben ugyanakkor fontos azt is hangsúlyozni, hogy a fegyverek egyenlőségének elve csak a tárgyalási szakaszban érvényesülhet maradéktalanul, a nyomozási szakaszba ékelődött kontradiktórius nyomozási bírói ülés kapcsán azonban elsőbbséget kell, hogy élvezzen a nyomozás érdeke. Az uniós jog által előírt kötelezettség miatt ezért inkább a fegyverek egyenlőtlenségéről lehet beszélni a nyomozó hatóság, illetve az ügyész hátrányára.

⁷ SZABÓ 2014b 729., *Nikolova kontra Bulgária* és az *XY kontra Magyarország* ügyek, valamint a 166/2011. (XII. 20.) AB határozat

Az iratmegismerési jog hatása a büntetőeljárás időtartamára

Az előzetes letartóztatás kapcsán a Be. egyrészt rögzíti, hogy soron kívül kell lefolytatni a büntetőeljárást, ha a terhelt előzetes letartóztatásban van, másrészt arra kell törekedni mind a bíróságnak, mind az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak, hogy az a lehető legrövidebb ideig tartson.⁸

Ugyan a hatályos szabályoknak a büntetőeljárás időtartamára gyakorolt hatásáról nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok, a gyakorlati tapasztalatok alapján viszont megállapítható, hogy az egyszerűbb megítélésű ügyekben az érdeksérelem csökkentése érdekében megtett intézkedések, így elsősorban a szembesítések végrehajtása, a tanúkutatás és kihallgatások foganatosítása kedvezően hat a nyomozások időtartamára. Így az egyszerűbb ügyekben a nyomozás viszonylag rövid időn belül, akár az előzetes letartóztatás első hónapjában befejezhető. Ez pedig kedvezően befolyásolhatja a büntetési célok érvényesülését, egyúttal pedig a terhelt és a sértett érdekeivel is egybeeshet. A terhelt így ugyanis rövidebb ideig állhat büntetőeljárás hatálya alatt, míg a sértett részére akár hamarabb történik meg a reparáció.

A szabályozásban rejlő lehetséges „mellékhatás”

A nyomozástaktikai, illetve a büntetőeljárás időtartamára gyakorolt hatás mellett ugyanakkor a szabályozás téves alkalmazása büntetőügyeket is ellehetetleníthet.

Az egyik vidéki járásbíróság illetékességi területén uzsora-bűncselekmény büntettének gyanúja miatt indult nyomozás, melynek kezdetén kb. 40 sértett neve merült fel. E személyi körből csak négy személy mert konkrét tényeket tartalmazó terhelő vallomást tenni a terheltre, amíg az szabadlábon volt. Az eljáró ügyész a tanúvallomások alapján úgy ítélte meg, hogy a négy sértett alapos és ésszerű indokát adták annak, miért tartanak a terhelttől és a családjától. Ezért – mivel a sértettek konkrétan megjelöltek olyan körülményeket a vallomásaikban, amelyek alapján könnyen azonosíthatóvá válnának (pl. tartozás összege), valamint további, szabadlábon lévő terhelti hozzátartozó neve is felmerült az elkövetésben – a zárt adatkezelést is kevésnek ítélte meg az ügyész, és a terheltnek, valamint a védőjének kevesebb iratot adott át, mint a nyomozási bírónak.

⁸ Be. 64/A. § (1) bekezdés a) pont és Be. 136. § (1) bekezdés

Az előzetes letartóztatás elrendelése tárgyában eljáró nyomozási bíró és a végzését felülvizsgáló törvényszék azonban teljesen másképp értékelte az eltérő iratátadást és az azokat megalapozó körülményeket. A végzések lényege szerint, ha nem fedik egymást, nem azonosak a bíróságnak, illetve a terheltnek és a védőnek átadott iratok, nem állapítható meg bűncselekmény elkövetésének a megalapozott gyanúja! A törvényszék továbbá azt is megállapította a végzésében, hogy törvényes az a nyomozási bírói érvelés, mely szerint a gyanúsított és a védő részére át nem adott nyomozati iratok nem vehetők figyelembe az előzetes letartóztatás elrendelésére irányuló ügyészi indítvány kapcsán.⁹

A bírósági döntések ugyanakkor téves jogértelmezés alapján utasították el az ügyészi indítványt, valamint az ügyészi fellebbezést. A nyomozási bírónak ugyanis az ügyészi indítvány megalapozottságának tárgyában kell állást foglalnia. Az indítvány megalapozottsága és az eljárási szabályok betartása – vagy esetleges sérelme – két különböző kérdés.

A teljes nyomozati irat átadását az Irányelv – összhangban a Be-vel – nem írja elő, sőt megengedi egyes iratok átadásának a megtagadását, ha az iratátadás más személy jogainak vagy a nyomozás érdekeinek a védelme miatt szükséges. A Fővárosi Ítéltábla 2/2014. (III.3.) BK véleménye és az ÍH 2014.53. számú bírósági határozat – többek között – azt is rögzíti, hogy ha elmarad az iratok átadása, úgy csak az eljárás későbbi szakaszában vizsgálendő, mennyiben sérült a tisztességes eljárás követelménye.

Az eljáró bíróságok így a Be-vel, illetve a kialakult gyakorlattal ellentétes döntéseikkel szinte teljesen ellehetetlenítették egy nyomozást, figyelmen kívül hagyva egyúttal a sértetti érdekeket is.

Összegzés

Az iratoknak az Irányelv által előírt átadása kihívás elé állította a nemzeti bűnüldöző hatóságokat, így a magyar nyomozó hatóságokat és az ügyészt is. A hatályos szabályok alapján ezért érdemes a nyomozástaktikát még jobban, fokozottabban átgondolni, hogy minél kevésbé sérüljenek a nyomozás érdekei.

A tervezetként már ismert új büntetőeljárás törvény uniós kötelezettségünk folytán nem tartalmazhat érdemi, jelentősebb

⁹ Járásbíróság 15. Bny.70/2016/2., illetve a Budapest Környéki Törvényszék mint másodfokú bíróság 5.Bnf.475/2016/2. számú végzései

változtatást a hatályos szabályokhoz képest. Annyival azonban kiegészítené az új eljárási törvény a hatályos szabályokat, hogy előzetes kényszergyógykezelés elrendelése esetén is biztosítani kellene az iratok megismerésének a lehetőségét, valamint azok megismerését legkésőbb az ülés megkezdését megelőző egy órával kellene megteremteni.¹⁰ Az utóbbi szabály bevezetése melletti jogirodalmi érveket így formálisan törvényi szintre emelné a jogalkotó.¹¹ E szabályozási megoldással és érvekkel szemben azonban könnyű belátni, hogy nagyobb terjedelmű, összetettebb, bonyolult ügyben sem a védő, sem a terhelt nem tudja legfeljebb egy óra alatt áttekinteni a rendelkezésre bocsátott terjedelmes iratokat. Az iratok átadásnak határidőhöz kötése továbbá kevésbé nagy terjedelmű ügyben is pusztán formalitás lehet, ha az őrizet 72 órája alatt még több nyomozási cselekményt is foganatosítani kell és az ügyész is csak az őrizet utolsó néhány órájában látja először az iratokat. Így az új büntetőeljárási törvény tervezete szerinti megoldás felesleges formalitásnak tűnik.

A jövő büntetőeljárási törvénye alapján kialakuló gyakorlat kapcsán is csak reménykedni lehet azonban – Király Tibor szavaira visszautalva – abban, hogy a bűnüldözés útját nem lehetetleníti el a terhelt – akár téves jogértelmezésen alapuló – iratmegismerési joga.

Felhasznált irodalom

FENYVESI Csaba: A védő és az előzetes letartóztatás. Acta Humana 2001/44-45.

KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

KIRS Eszter – M. TÓTH Balázs: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete az előzetes letartóztatásról. Jogesetek Magyarázata 2014/1.

SZABÓ Krisztián: Előzetes letartóztatás a nyomozási szakaszban. In: Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014.

SZABÓ Krisztián: Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról, Magyar Jog, 2014/12.

¹⁰ T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról 470. § (1) és (3) bekezdései, <http://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf> (2017. 06. 11.)

¹¹ KIRS – M. TÓTH 2014. 83.

The defendant's right of access to the materials of the case in the preliminary arrest

Summary

Because of Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings, Hungarian Act XIX of 1998 on Criminal Proceedings has been modified by the legislative power. The changed rules can interfere with the interests of the investigation, so the investigating authority and the prosecutor have to consider what tactics to use in the investigation. The defendant's right of access to the materials of the case therefore has a big effect on criminal proceedings tactics. Moreover, in simpler cases the right of access to the materials of the case can also influence the length of the criminal proceedings.